

SÖMÜRGEÇİLİKSONRASI ROMAN: İMPARATORLUKLARIN VE ULUSLARIN AİLE SIRLARI

Sibel IRZİK*

İrlanda'da doğup Trinidad'da büyümüş Kanadalı yazar Shani Mootoo'nun Trinidad'da Hintli bir aile üzerinde odaklaşan romanı *Cereus Çiçeği Gece Açar*'ın anlatıcısı Tyler çocukluğundan şöyle bir olay anımsar:

Arka kapının önündeki basamaklarda oturuyorduk ve ben aile ilişkilerinin ayrıntıları üzerine kafa patlatıyordum. Merak ediyordum, bir yeğen, amcasının babası olabilir miydi? Ya da bir annenin, çocuğuyla başka herhangi bir akrabalığı olabilir miydi? Onun babası olabilir miydi?... İnsanın kızkardeşi erkek kardeşi de olabilir miydi? Erkek kardeşi babası olabilir miydi? Sonunda sigara içmekte olan nineme sormaya karar verdim....“Nine, insanın babası aynı zamanda hem babası hem de büyükbabası olabilir mi?” Ninem başını gökyüzüne doğru kaldırıp burnunu buruşturdu. “Ha, bir daha söyle bakiyim?” Bana çok basit görünen bir soruyu anlamakta gösterdiği yavaşlığa kızıp, sorumu yinelemekle yetindim -her sözcüğü uzatıp vurgulayarak. Uzun bir süre ciddi bir ifadeyle yüzüme baktı. Gözleri her zamankinden daha çok açılmıştı. Yüzündeki ifadenin sebebinin sorunun ne de olsa çok iyi bir soru olup onu iyice bir düşündürmesi olduğunu düşündüm. Sigarasından uzun, dalgın bir nefes çekip düşündü, düşündü, düşündü, birkaç kez yanıtlamaya yeltendi, ama tereddüt edip duruyordu. Sonunda, “Evet yavrum, bu olabilir,” dedi, “baba aynı zamanda büyükbaba da olabilir. Ama bu pek sık olmaz ve, ne biliyim, iyi bir şey değildir, hoş değildir yani.” (26-27)

Somali'li yazar Nuruddin Farah'ın *Haritalar* romanında başkişi Askar'ın psikoloji profesörü dayısı insanın başlangıç noktasının ensest olduğunu anlatır:

---

* Doç. Dr. Boğaziçi Üniversitesi.

Kaynağı Somali kültüründe mi İslam'da mı bilmiyorum ama bir efsaneye göre Havva dünyayı nüfuslandırmak için birbiri ardından yalnızca ikiz çocuklar doğurmuş. Birlikte doğan ikizler kendilerinden hemen sonra gelen ikiliyle kız-erkek de-ğiş tokuşu yaparlarmış. Ama günün birinde Kabil, yıldızların Habil'in karısı olacağını kehanet ettiği kendi ikizine aşık ol-muş. Kabil de-ğiş tokuş yapmak istemiyormuş. Kendi ikiz kız- kardeşiyle evlenebilmek için Habil'i öldürmüş, böylece ilk ci- nayeti işlemiş, ama ilk ensesti de-ğil... Adem'in bir anlamda Havva'yı doğurmuş olduğu düşünülürse... Sonuç olarak onun kaburgasından, onun eti ve kanından yaratıldı Havva. (229)

Hintli yazar Arundhati Roy'un *Küçük Şeylerin Tanrısı* adlı romanın- da, birbirlerini görmedikleri 23 yıl boyunca biriken acıyı ikiz kardeşi Est- ha'yla sevişerek paylaşan Rahel, ailesinin reçel ve turşu fabrikasında üre- tilen muz reçelinin ne reçel ne de marmelat talimatnamesine uyduğu için yasaklandığını hatırlar. Marmelat için fazla sulu, reçel için fazla koyudur:

Şimdi geriye baktığında Rahel'e öyle geliyordu ki ailesinin sı- nıflandırmayla ilgili bu sıkıntısı reçel-marmelat sorunundan çok daha derinlere uzanıyordu. Belki annesi Ammu, ikiz kar- deşi Estha ve kendisi en kötü günahkarlardı. Ama yalnız on- lar de-ğildi. Ötekiler de öyleydi. Hepsi kuralları çiğnemişti. Hepsi yasak bölgeye adım atmıştı. Hepsi kimin ne şekilde ne kadar sevilmesi gerektiğini belirleyen yasalarla oynamıştı. Büyükanne-leri büyükanne, dayıları dayı, halaları hala, kuzen- leri kuzen, reçeli reçel, marmeladı marmelat yapan yasalarla. (30-31)

Hint asıllı İngiliz Salman Rüştü'nün *Geceyarısı Çocukları*'nın kahra- manı Salim huzur bulmak için saklandığı kirli çamaşır sepetinin deliğinden annesinin kocaman siyah bir mangoya benzeyen poposunu görüp bir türlü gözlerini ayıramadığında beyinde bir patlama olur ve Hindistan'ın yüzler- ce diliyle konuşan yüzlerce ses kafasının içine sökün eder. Yıllar sonra, ai- lesinin temizler ülkesi Pakistan'a taşınmasının ve kafasının içindeki sesle- rin susmasının hemen ardından, "inancın bülbülü," "ulusun sesi" olarak yıl- dızlaşan kızkardeşine hiç de temiz olmayan bir sevgi beslediğini dehşetle farkettiğinde, böyle doğaya aykırı sevgilerin kaynağını sorar kendine.

Kolombiya'lı Garcia Marquez'in *Yüz Yıllık Yalnızlık* adlı romanında,

kendisini büyüten halasına duyduğu arzuyla ne yapacağını bilemeyen Aureliano Jose, Orta Amerika'daki federalist güçleri birleştirip Alaska'dan Patagonya'ya bütün gerici rejimleri yeryüzünden silmek peşinde olan babası General Aureliano Buendia'nın ordusuna katılır. Kendi ölümüyle halasını da öldürmenin bir yolunu aramaktadır. Ta ki yaşlı bir adamın ağzından, aynı zamanda kuzeni de olan halasıyla evlenen, böylece oğlu kendi kendisinin büyükbabası olan adamın öyküsünü duyana dek. "İnsan halasıyla evlenebilir mi?" diye sorar şaşkınlıkla. Askerlerden biri yanıtlar hemen: "Evlenebilir elbette, üstelik sadece o kadar da değil, biz papazlara karşı bu savaşı, insan kendi annesiyle evlenebilsin diye yapıyoruz" (145)

Bunlar çok aranıp bulunmuş örnekler değil. En azından burada sözü geçen romanların tümünde, çeşitli türden akrabalar arasında gerçekleşen ya da arzulanan birleşmelerin sayısı da da çeşitliliği de oldukça fazla. Bir yanda aşırı, hatta yersiz ensest korkuları, suçluluk duyguları, bir yanda da bir tür masumiyetle, doğallıkla yaşanan, şaşırtıcı bir açıklıkla söze dökülen ensest ilişkileri aynı romanda yanyana durabiliyor. Bu olguyu basit gerçekçi bir yaklaşımla ensestin bazı toplumlardaki yaygınlığının yansıması olarak görmek bir seçenek ama böyle bir genellemeyi destekleyecek istatistiki verilerin bulunduğunu sanmıyorum. Üstelik bu genelleme, uygarlığı yüceltmeyle, "uygarlaşmamış" addedilen ırk ve toplumları ise gem vurulmamış içgüdülerle bağlantılandıran primitivist ideolojiye yaklaştırır bizi.

Bunun yerine, sömürgecilik sonrası romanlardaki ensest temsilini bu toplumların yaşadığı bazı tarihsel ve kültürel paradoksları somutlaştıran metaforik bir anlatı yöntemi olarak anlamanın mümkün olduğunu düşünüyorum. Bundan kastım ensestin belirli ve durağan bir simgesel anlamı olduğu, sözkonusu romanların bu simgeyi anahtar olarak kullanıp çözülebilecek alegoriler oluşturdukları değil. Görebildiğim kadarıyla, bu metinlerde ensest motifi simgesel olmaktan çok stratejik bir biçimde kullanılıyor. Ardında duran gizli bir anlama işaret etmekten çok, önemli ideolojik işlevler yüklenmiş bazı simgesel, alegorik yapıların kör noktalarına yöneliyor, içinde yer aldığı anlatıyı, bu kör noktaların belirtileri olarak okunabilecek çıkmazlara sokuyor.

Bunun belki en açık göstergesi, biraz önce okuduğum parçaların çoğuna egemen olan bilmece yapısı: "şöyle şöyle olursa kim kimin nesi olur? Babam aynı zamanda büyükbabam, ya da annem aynı zamanda ka-

rım olursa ben kim olurum?” gibi, o en yetkin bilmece çözücüsü Odi-
pus’un bile pek çözemediği türden bilmeceler... Odipus için olduğu gibi
sözünü ettiğim romanların karakterleri için de bu kimlik bilmeceleri enest
yoluyla dile geliyor çünkü enest yasağının kendisi ya da bu yasak yolu-
la kurallandırılan aile ilişkileri paradokslar üretmeye özellikle yatkın. Le-
vi-Strauss enest yasağını bir “skandal” olarak adlandırmıştı çünkü doğal
olanla kültürel olan arasındaki karşıtlık kalıbına oturmuyordu bir türlü.
Tüm toplumlarda görülen evrensel bir özellik olduğuna göre doğal, ama
açıkça normatif olduğuna göre de kültürel olarak sınıflandırılması gereki-
yordu. Bu bakımdan reçel-marmelat konusuyla çok yakın bir ilişkisi oldu-
ğu söylenebilir. Foucault da *Cinselliğin Tarihi*’nde enest yasağının para-
doksal yapısından sözeder:

Ailede enestinin merkezi bir yeri vardır; sürekli kışkırtılır ve
reddedilir; bir saplantı ve cazibe nesnesi, korkunç bir sır ve ol-
mazsa olmaz bir direngi noktasıdır. Çok kesin olarak yasak-
lanmış bir olgu olarak gösterir kendini... ama aynı zamanda
ailenin cinselliği harekete geçirip yönlendiren bir kaynak ola-
bilmesi için sürekli çağrılan, talep edilen bir şeydir. (108-109)

Son bir alıntı, bu kez Kaja Silverman’dan, konuya biraz daha açıklık
getiriyor:

Aile ideolojisi, ebeveyni ayrıcalıklı arzu ve özdeşleşme nes-
neleri olarak tanımlayarak, tam da akrabalık sisteminin enest
yasağı yoluyla yasakladığı ilişkileri erotize eder. Bu paradok-
sun doğurduğu çatlak ancak “temel” Odipal anlatının özneye
“yapay” bir biçimde empoze edilmesiyle, kültürün ürettiği an-
latılar tarafından sürekli yinelenmesi, yeniden işlenmesiyle
üzerinden atlanabilir hale gelir.

Enesti tanımlayan kurallar böyle doğayla kültür arasında bir yarılma
noktası oluşturuyorsa, üzerinden atlanması gereken bir çatlak, anlatılarla
üzeri örtülen bir paradoks olarak varoluyorsa, işlerliklerini büyük ölçüde
görünmez, dile gelmez, tarih düşülmez oluşlarına borçlu olmaları gerekir.
Olanaklı kıldıkları değiş tokuş sistemlerinin, yani bizzat kültürün ötesinde
ve öncesinde, gerekli kıldıkları ve biçimlendirdikleri anlatıların suskun-
luklarında konumlanmaları gerekir. Nitekim Derrida Levi-Strauss’la ilgili
yazısında, enest yasağının kavramları öncelediğini, çünkü onların olanak-
lılığının koşulu olduğunu, tanım gereği düşünülemez olanın alanına gir-
diğini söylemişti. Öyleyse elimizdeki metinlerin bu konulardaki gevezeli-

ğini, adlandırılmadan işleme gereken kuralları birer bilmece gibi kurcalayıp durmalarını, kaynaklarını soruşturmalarını, hatta neredeyse pazarlık konusuna dönüştürmelerini nasıl açıklayacağız?

Sömürgecilik sonrası romanlarda ensestın bazı tarihsel ve kültürel paradoksları somutlaştıran, ideolojik alegorilerin kör noktalarına yönelen bir metafor olduğunu söylemişim. Bence bunu mümkün kılan, sömürgeci ülleyle sömürge arasındaki ilişkiyi bir aile modeli çerçevesinde kurgulayan ideoloji. Gelişmiş, uygar, yani yetişkin konumundaki sömürgeci, eğitilmesi, korunması, denetlenmesi gereken çocuk konumundaki sömürgeyi evlat ediniyor. Özdeşleşme nesnesi olarak ebeveynin kışkırttığı arzu sömürgeci den sömürgeciye yönelen, kendini özellikle de bir taklit çabası olarak gösteren arzuya dönüşüyor. Ama bu sonradan olma aile içinde ve çevresinde akrabalık ilişkileri, konumlar, kurallar yeterince belirli, yeterince yerli yerinde olamıyor çünkü kurgulanmışlıklarını gizleyecek, doğal görünebilecek kadar eski değiller. Oluşturuluş süreçleri tarihsel belleğin sınırları ötesinde değil. Tam tersine, oluşturuldukları an, dıştan gelen bir müdahale, bir tecavüz olarak o belleğe kazınmış durumda. Böyle olunca, gizli, görünmez, sorgulanmaz kalması gereken başlangıçlar görünür oluyor, bunlara dayanan kurallar istikrarını yitiriyor, yapayla doğal birbirine giriyor. Sömürgecilik ilişkisinde nasıl ülkeler arasındaki sınırlar nüfuz edilmezliklerini yitiriyorsa, o ilişkiyi modellendiren aileler içinde de bedenler arası sınırlar bulanıklaşıyor, kategoriler tutarsızlaşıyor, model işlevi görmesi gereken aile yapısı parodileşiyor. Toplumla aile karşılıklı olarak birbirlerini anlamlandırma ve meşrulaştırma işini göremez oluyorlar. Sessizlikle kuşatılması gereken bir konunun karakterlerin çenelerine vurmasının da, korkunç olması gereken bir kural ihlalinin zaman zaman hafife alınabilmesinin, gülünçleşmesinin de kaynağında bu parodik niteliğin yattığını düşünüyorum.

Nitekim bu romanlarda gerçekleşen ya da potansiyel olarak varolan ensest vakalarının büyük bir çoğunluğu aslında “gerçek” ensestın sözkonusu olmadığı, “akrabalıkların” bilinçli ya da bilinçsizce sonradan kurulmuş olduğu, yani ne doğal ne de seçilmiş olan sömürge ilişkilerine benzerlik gösterdiği durumlar. Kardeşlerine aşık olan, annelerinin bedenleriyle fazla yakın temaslarda bulunan çocukların bir çoğu evlat edinilmiş, gönüllü olarak bakımı üstlenilmiş, ya da hastanedeki bir değiş tokuş sonucu yanlış ailede büyümüş çocuklar. Bu durum hem aile içi alanın erotik yüküllüğünü daha kolay itiraf edilebilir, konuşulabilir kılıyor, hem de bu ala-

nı düzenleyen kuralların istikrarsız, manipüle edilebilir niteliklerini açığa çıkarıyor. Örneğin *Cereus Çiçeği Geceleri Açar*'da çok umut vadeden Hintli bir çocuğu okutup bir papaz olarak yetiştirmek üzere ailesinden alıp kendi evinde büyüten İngiliz misyoner, çocuğun kızına aşık olduğunu anlayınca onu sert bir dille uyarıp bu ilişkinin olanaksızlığını, kızkardeşine kötü gözle bakmaktan utanması gerektiğini anlatıyor. Öte yandan kızının kuzeniyle nişanlanmasında hiçbir sakınca görmeyip gerekçe olarak da bu kuzenin aslında evlat edinilmiş olmasını, kızıyla arasında kan bağı bulunmamasını gösteriyor. Bu durumda ensest olarak kodlanıp yasaklananın aslında ırklar arası birleşme olduğu, kuralların belirli çıkarlar doğrultusunda farklı biçimlerde formüle edilebildiği ortaya çıkıyor.

Buna karşılık, kaynakları görünür olduğunda, yapaylıkları bir kez anlaşıldığında kurtulunan, kolayca silinip atılan bağlar da değil bunlar. Tarih içinde kazanmış oldukları bir gerçeklik var. *Gece Yarısı Çocukları*'nın kahramanı Salim bir tür çılgınlık anında kızkardeşine aşkını itiraf ettikten sonra aralarında bir kan bağı bulunmadığına dikkat çekerek bu aşkın normalliğini savunmaya giriştiğinde kendini bile ikna edemiyor:

Daha konuşurken sözleri boş gelmeye başladı kulağına ve anladı ki söyledikleri her ne kadar literal olarak doğruysa da, daha önemli olan, çünkü zaman tarafından kutsanmış olan başka doğrular vardı. Her ne kadar utanç ve dehşet duymak için bir neden yoksa da, bu iki duyguyu da kızkardeşinin yüzünde görebiliyor, derisinde koklayabiliyordu. Daha kötüsü, aynı duyguları kendisinde de duyup koklayabiliyordu. (325)

Benzer bir biçimde, *Haritalar*'ın kahramanı Askar kan bağıyla bağlı olmadığı annesiyle arasındaki ilişkinin bedenler arasında sınır tanımayan, tekinsiz niteliği karşısında dehşete düşüyor, bu yakınlıktan hiçbir zaman arınamayacağı korkusuyla annesini öldürme gerekliliğinden söz ediyor, belki de öldürüyor. Bu romanlarda ensest konusuna yaklaşımda kendini gösteren hafifliğin kaynağında sömürgeci ideoloji tarafından kurulan aile tahayyülünün parodik niteliğinin olduğunu söylemiştik. Bu hafifliğin hemen yanbaşında kendini hissettiren dehşet, suçluluk, ve şiddet gibi trajik öğelerin de aynı tahayyülün tarihsel deneyim içinde kazandığı gerçeklikten, ötekiyle kurulan yakın temasın geri dönülmezliğinden, bedenlere ve bilinçlere vurduğu damgadan kaynaklandığını sanıyorum.

Bu damgadan gerekirse şiddet kullanarak, öldürerek arınma gerek-

sinimi ise sözkonusu anlatıların ikinci temel eksenleriyle, ulusal kurtuluş ve kuruluş öyküleriyle doğrudan bağlantılı. Bu öyküler ulusal kimliği, dil, ırk, etnik köken, hatta inanç ortaklığı olarak kurgulayabilirler. Ama her halukarda, başlangıca dönme, kendi içindeki ötekini yadsıma, dışarıya kapanma öyküleri olmak zorundalar. Sömürgecilik sonrası romanlardaki enest vurgusunun işte bu öykülerin barındırdığı kaçınılmaz narsisizme, ulusal arınma projelerinin çıkmazlarına yönelik bir ironi olarak da anlam kazandığını düşünüyorum. *Yüz Yıllık Yalnızlık*'ın bitmez tükenmez bir tekrarlama ve eve dönüş öyküsü olarak kurgulanmış olması, vurulup ölen Jose Arcadio'nun kanının dere tepe düz gidip annesi Ursula'ya ulaşarak ölüm sonrası bir göbek bağı oluşturması, tüm roman boyunca aileyi tehdit etmiş olan enest kehaneti sonunda gerçekleşirken evin de ailenin de ufalanıp tükenmesi, herkes annesiyle evlenebilsin diye savaşan ordu düşüncesine oldukça trajik bir boyut katıyor. Çocukça bir heyecanla dışarının büyüüne kapılan, ihanete uğrayıp incindiğinde ana rahmine dönüş arzusuyla kendi üstüne kapanan bir ulusun yalnızlığının ve kısırlığının figürü oluyor burada enest.

Haritalar'da Askar'ın dayısının Adem'le Havva'ya ve ikiz çocuklarına ilişkin olarak anlattığı enest öyküsü de bu bağlamda anlam kazanıyor. Gerçekten de kutsal kitaplardan destanlara varıncaya dek bütün kuruluş mitlerinde enest var. Ne zaman mutlak bir başlangıçtan, saflığın ve bütünlüğün kaynağını oluşturan bir ilk noktadan sözedilse, kaçınılmaz bir biçimde enestle karşılaşırız çünkü başlangıcın mutlaklığı ve saflığı ancak her türlü ötekilik dışlanarak kurulabilir. Bu romanlardaki enest bir yandan da bu kuruluş mitlerinin parodisini oluşturuyor. Özellikle *Gece Yarısı Çocukları*'ndaki Salim'le *Haritalar*'daki Askar bir yandan uluslarıyla özdeşleşirken bir yandan da kendilerine türlü çeşitli mitolojik kimlikler atfeden, büyümüş de küçülmüş, bilinçleriyle duyguları, bedenleriyle zihinleri, arzularıyla güçleri orantısız, patetik, hatta deforme olmuş, biraz canavarlaşmış çocuklar. Aslında bu nitelikleriyle de enestin izini taşıyan, bilmemeleri gereken şeyleri bilen çünkü yaşamamaları gereken şeyleri yaşamış olan çocuklara benziyorlar. Enestin kuşaklar arası sınırları ve sıraları bozan etkisiyle büyüme süreçlerine sekte vurulmuş çocuklara. Tıpkı tarihlerine sömürgecilik tarafından sekte vurulan, gelişme süreçleri ulusçu ideolojiler tarafından kısa devreye uğratılan toplumlar gibi.

Hepimiz biliriz ki yalnızca aile üyelerinin birbirlerine verebileceği türden acılar vardır. Sınırları mutlaklaştırılmış uluslar ya da üzerinde gü-

neş batmayan imparatorluklar kurmak, bütün bir toplumu ya da bütün bir dünyayı kocaman bir aile karabasanına çevirerek bu türden acılar verme olanağını sonsuz bir biçimde genişletmek demek olabilir. Sömürgecilik sonrası romanların dile getirdiği kolektif belleğe enest olarak kaydedilen, belki de bu trajikomik olasılıktır.

KAYNAKÇA

- Farah, Nuruddin. *Maps*. New York: Pantheon Books, 1986.
- Foucault, Michel. *The History of Sexuality*. Çev. Robert Hurley. New York: Vintage Books, 1980.
- Marquez, Gabriel Garcia. *One Hundred Years of Solitude*. Çev. Gregory Rabassa. New York: Avon Books, 1970.
- Mootoo, Shani. *Cereus Blooms at Night*. Toronto: Mc Clelland & Stewart, 1996.
- Roy, Arundhati. *The God of Small Things*. New Delhi: India Inc., 1997.
- Rushdie, Salman. *Midnight's Children*. London: Vintage, 1995.